

Fogorvosi anyagtan fizikai alapjai

9.

Hőtani, elektromos és kémiai tulajdonságok

Kiemelt témák:

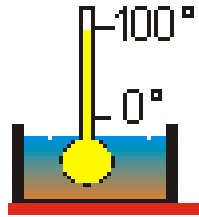
- ❖ *Elektromosság*tan alapfogalmai
- ❖ Szilárdtestek *energiasáv modelljei*
- ❖ *Félvezetők* és alkalmazásaik

Tankönyv fej.:
19

Házi feladat:
5. fej.:
1, 2, 5, 6, 8, 9, 10,
32, 35

Hőtani tulajdonságok

- hőmérséklet
- hőfelvétel/leadás

hőkapacitás (C):

$$C = \frac{\Delta Q}{\Delta T}$$

moláris hőkapacitás (c_v):

$$c_v = \frac{C}{\nu}$$

fajlagos hőkapacitás – fajhő (c):

$$c = \frac{C}{m}$$

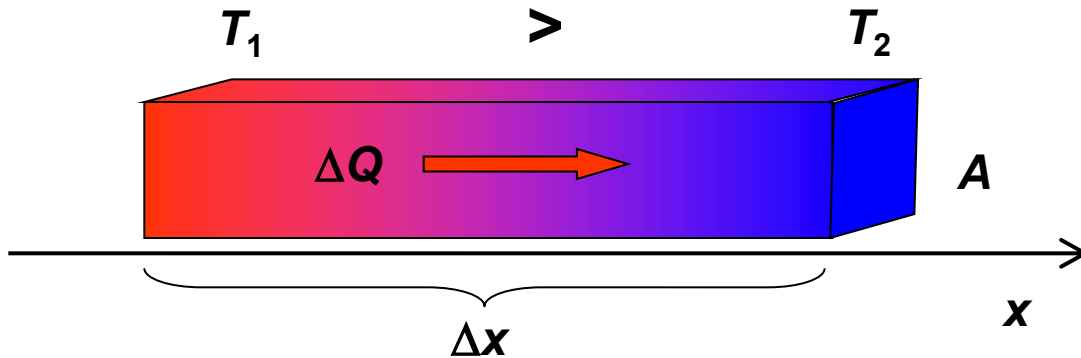

Néhány fogászati anyag fajhője:

anyag	c (J/(kg·K))
fogzománc	750
dentin	1260
víz	4190
amalgám	210
arany	126
porcelán	1100
üveg	800
PMMA	1460
cinkfoszfát	500

• hővezetés

- rácsrezgések
- szabad elektronok

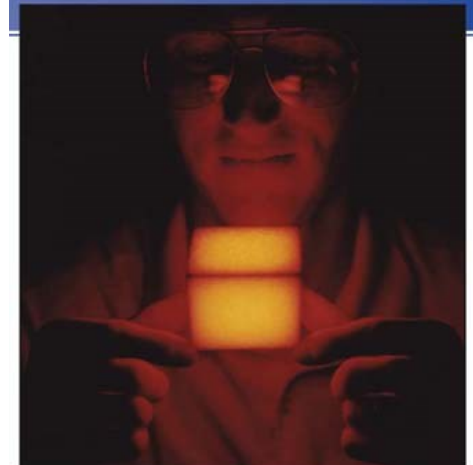

$$\frac{\Delta Q}{\Delta t} = -\lambda A \frac{\Delta T}{\Delta x} \quad \text{Fourier-törvény}$$

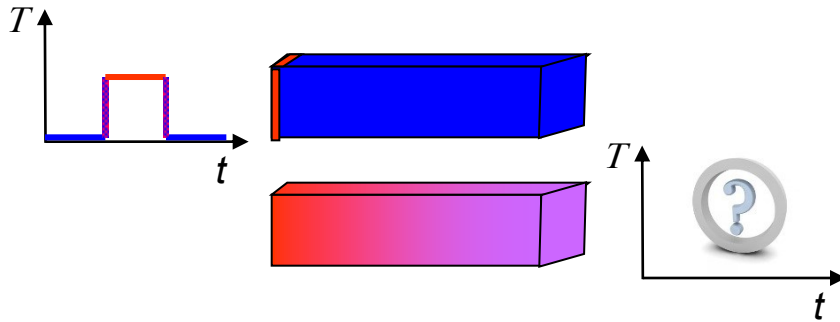
λ — hővezető képesség
hővezetési együttható
 $\text{J}/(\text{s} \cdot \text{m}^2 \cdot \text{K}/\text{m}) = \text{W}/(\text{m} \cdot \text{K})$

Stacionárius esetre jó jellemző!

anyag	λ (W/(mK))
fogzománc	0,9
dentin	0,6
víz	0,44
amalgám	23
arany	300
porcelán	1
üveg	0,6-1,4
akrilát	0,2
PMMA	0,2-0,3
cinkfoszfát	1,2

Nemstacionárius körülmények között:

$$D = \frac{\lambda}{c \cdot \rho}$$

**D — hőmérséklet-vezetési
együttható
(hődiffuzivitás)
(m^2/s)**

Néhány fogászati anyag hődiffuzivitása:

anyag	λ (W/(mK))	D ($10^{-6} \text{ m}^2/\text{s}$)
fogzománc	0,9	0,5
dentin	0,6	0,2
víz	0,44	0,14
amalgám	23	9,6
arany	300	118
porcelán	1	0,4
üveg	0,6-1,4	0,3-0,7
akrilát	0,2	0,1
PMMA	0,2-0,3	0,12
cinkfoszfát	1,2	0,3

- **hőtágulás**

Lineáris hőtágulás:

$$\frac{\Delta l}{l} = \alpha \Delta T$$

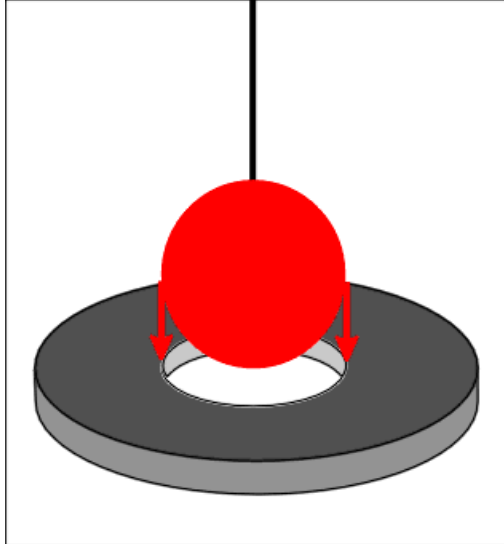
α — **lineáris hőtágulási együttható** (1/K)

Térfogati hőtágulás:

$$\frac{\Delta V}{V} = \beta \Delta T$$

β — **térfogati hőtágulási együttható** (1/K)

$$\beta = 3\alpha$$

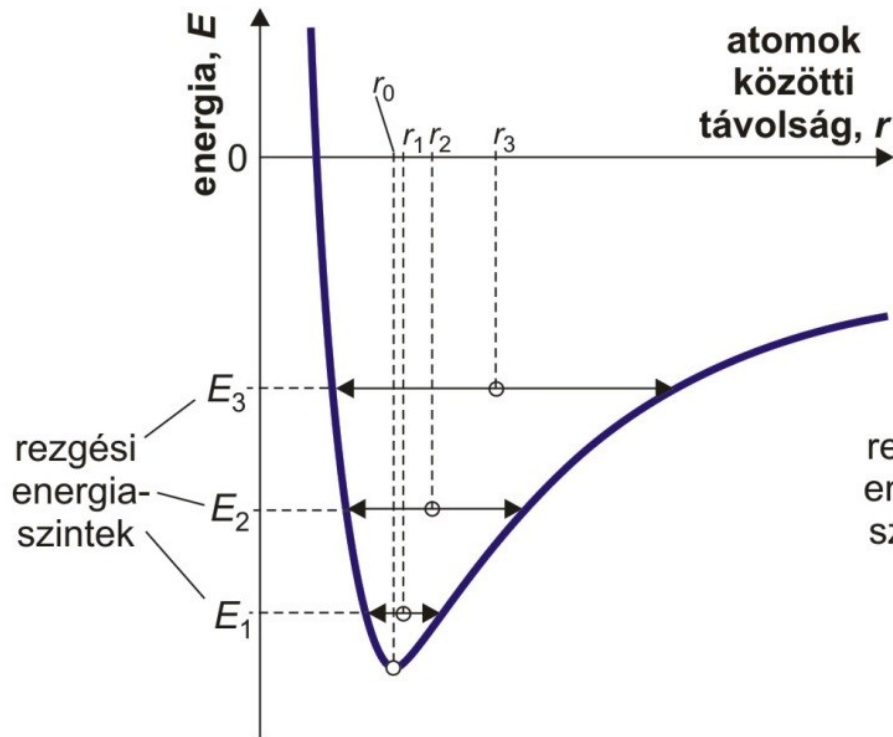

Néhány fogászati anyag lineáris hőtágulási együtthatója:

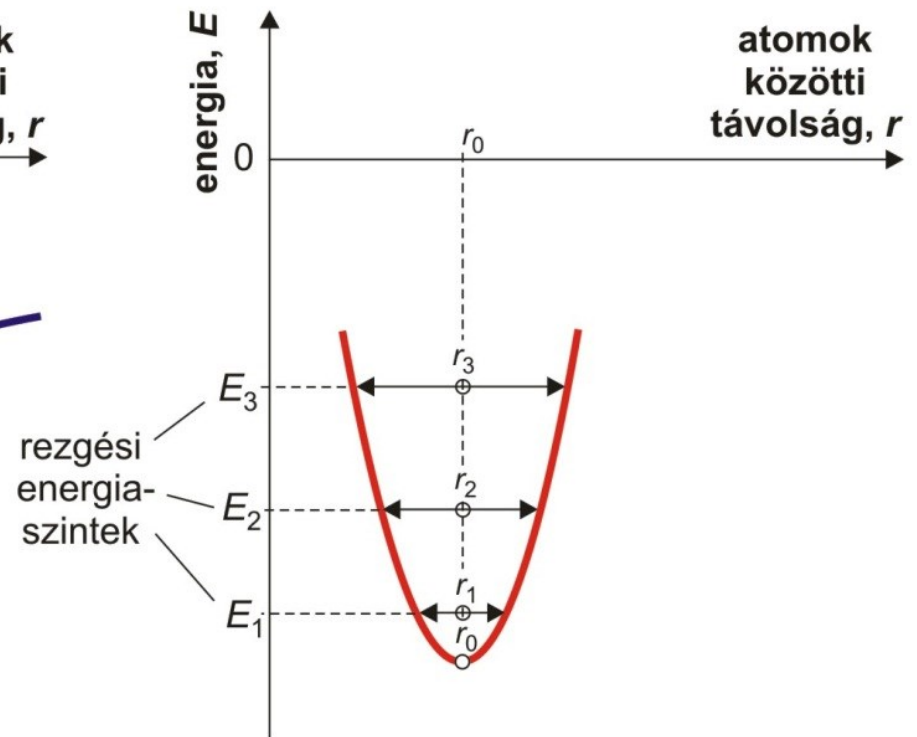
anyag	α (10^{-6} 1/K)
fogzománc	11,4
dentin	8,3
arany	14,2
aranyötvözetek	11-16
amalgám	≈ 25
porcelán	4-16
akrilát	90
üveg	8
PMMA	90-160
szilikon	100-200
gipsz	15-20
viasz	300-500

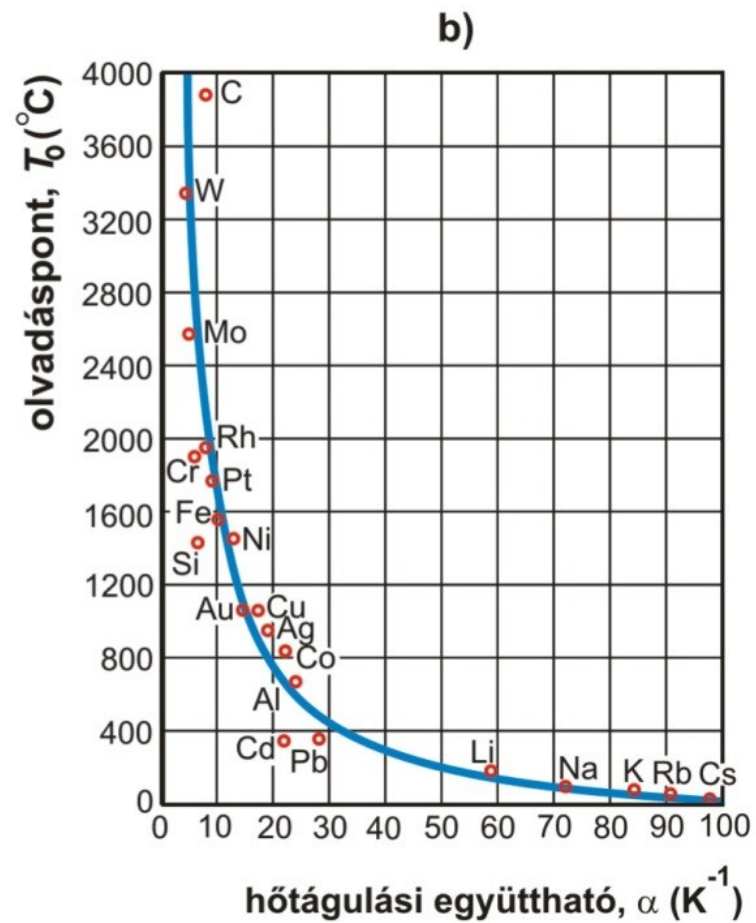
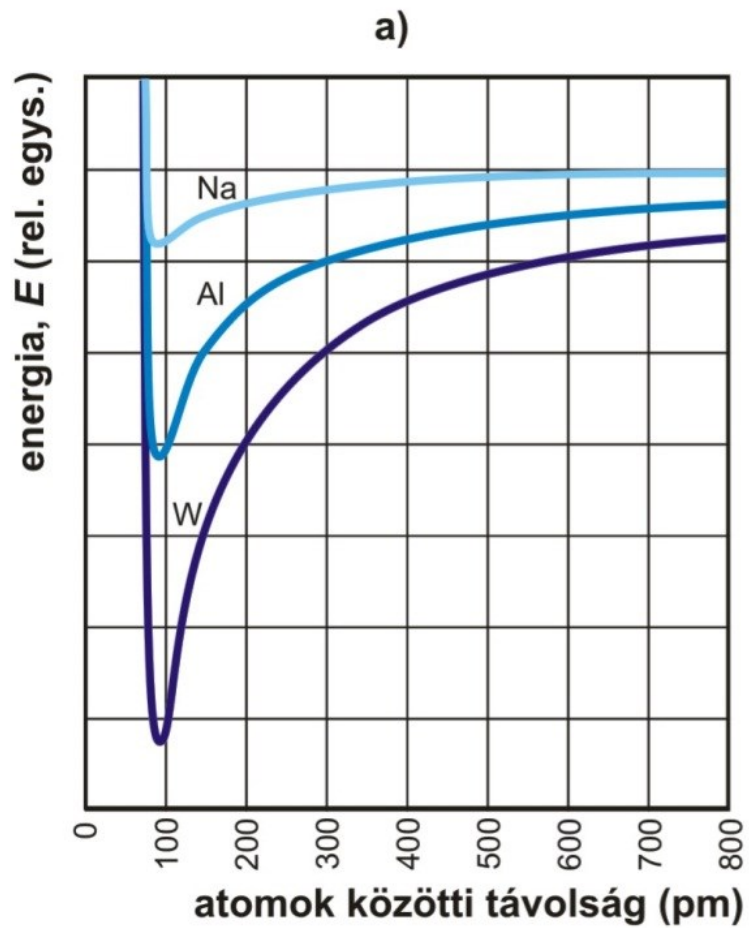
A hőágulás háttere:

a)

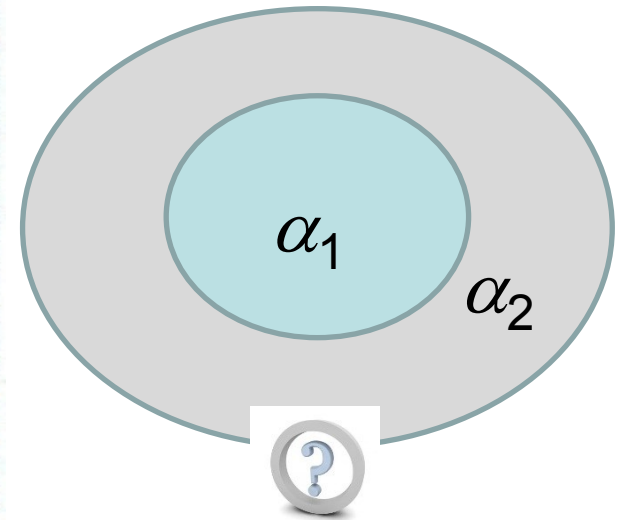
b)

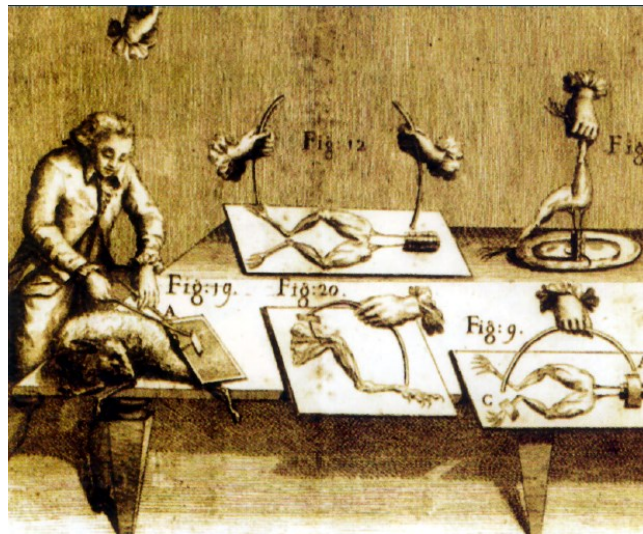

A hőtágulás (esetleges) következménye:

Különböző hőtágulás \Rightarrow feszültségek!

Elektromosságtani ismétlés

Elektromos töltés

Töltés: anyaghoz kötött tulajdonsága egy testnek (mint a tömeg).
Makroszkopikus testek általában neutrálisak.

elektron (ηλεκτρον) = borostyán

Elektron negatív, proton pozitív töltésű.

Az elektromos töltés kvantált, legkisebb értéke az elektron (proton) töltése abszolút értékben, az ún. **elemi töltés** (e).
Mértékegysége: 1 C (Coulomb) = 1 A·s

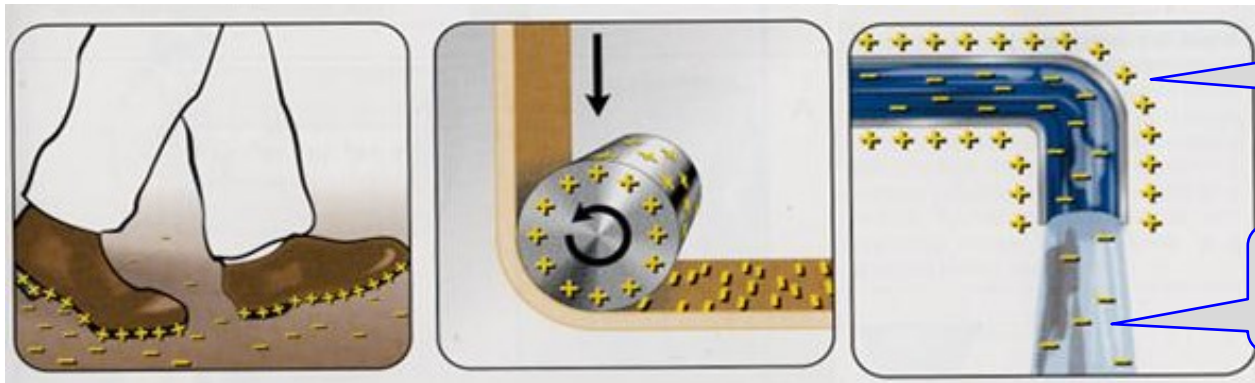
$$e = |e^-| = 1,6 \cdot 10^{-19} \text{ C}$$

Faraday-állandó (1 mól proton össztöltése):

$$F = 1,6 \cdot 10^{-19} \text{ C} \cdot 6 \cdot 10^{23} \text{ 1/mol} = 96\,500 \text{ C/mol}$$

Töltésszétválasztás

Az elektromos töltéseket dörzsöléssel választhatjuk el egymástól (statikus elektromosság = dörzsölési elektromosság).

elektronhiány

elektrontöbblet

"I told you nylon carpets were a mistake."

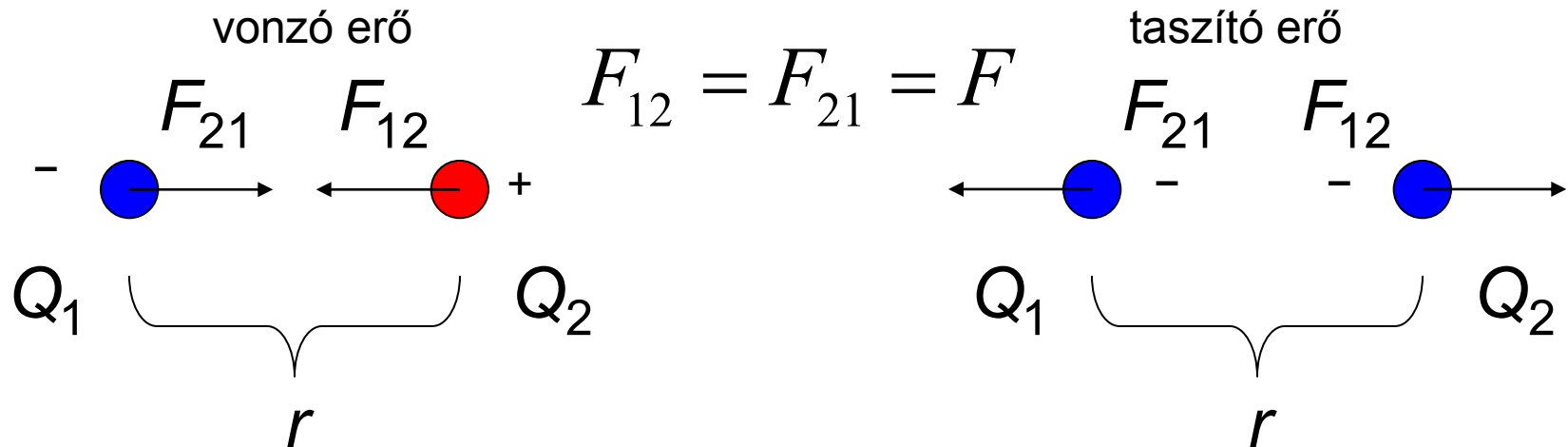

Töltésszétválasztás után
kisülés!

Elektromos kölcsönhatás

Elektromos töltéssel rendelkező testek egymásra hatnak:

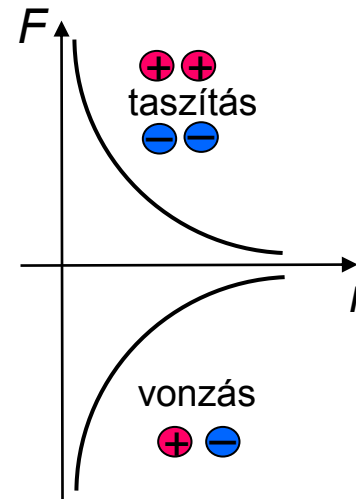
- különböző töltés esetén vonzás
- azonos töltések esetén taszítás

Coulomb-erő:

$$F = k \frac{Q_1 Q_2}{r^2}$$

$$k = 9 \cdot 10^9 \text{ Nm}^2/\text{C}^2$$

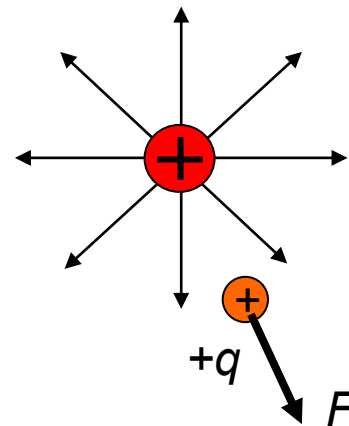
Elektromos tér (mező), erővonalak

Ha két test úgy áll kölcsönhatásban egymással, hogy nem érintkeznek, akkor a kölcsönhatásukat úgy képzeljük el, hogy közöttük egy erőter (mező) jön létre, és az közvetíti az erőhatást.

Az erőteret (mezőt) a térerősséggel jellemezzük, és az erővonalak segítségével tesszük szemléletessé.

elektromos térerősség, E :

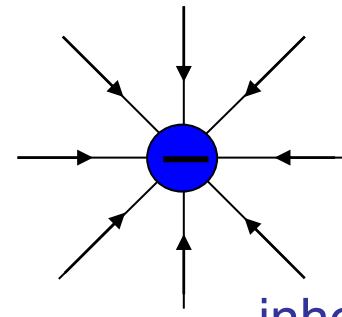
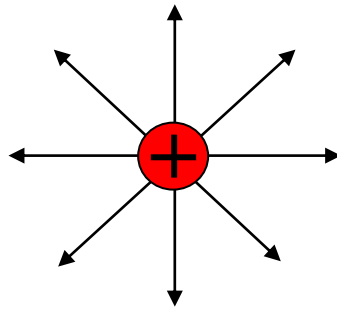
$$E = \frac{F}{q} \quad \left[\frac{N}{C} \right]$$

erővonalak:

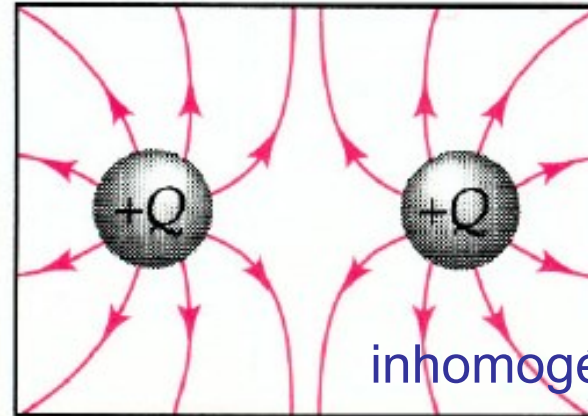
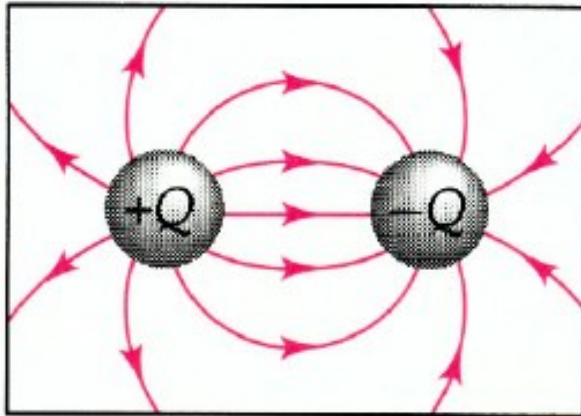
- Iránya megadja a térerősség irányát
- Sűrűsége megmutatja a térerősség nagyságát

Ponttöltés tere:

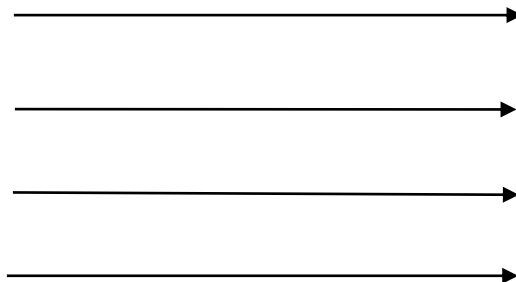
inhomogén tér

Dipól és két azonos töltés tere:

inhomogén tér

Síkkondenzátor belsejében lévő tér:

E

homogén tér

Feszültség (= potenciálkülönbség)

Tegyük fel, hogy $W_{1 \rightarrow 2}$ munkavégzés szükséges ahhoz, hogy egy q töltésű próbatestet (próbatöltést) az elektromos mező 1-es pontjából a 2-es pontba vigyünk. $W_{1 \rightarrow 2} / q$ független a próbatöltés nagyságától, valamint az útvonaltól. Így:

Elektromos feszültség az 1-es és 2-es pontok között:

$$U_{21} = \frac{W_{1 \rightarrow 2}}{q} \quad \text{Mértékegység: Volt [V]} \quad 1 \text{ V} = \frac{1 \text{ J}}{1 \text{ C}}$$

Megjegyzések:

- ha $U_{21} > 0 \Rightarrow$ 2-es pont pozitívabb, mint az 1-es
- $U_{21} = -U_{12}$
- homogén térben: $U_{21} = W_{1 \rightarrow 2} / q = qEs / q = Es$
- pl. röntgensőnél: $W = eU = \frac{1}{2} mv^2$
- $U_{21} = \varphi_2 - \varphi_1$

Elektromos potenciál

Jelölje $W_{0 \rightarrow i}$ azt a munkát, amely ahhoz szükséges, hogy egy q próbatöltést a 0 vonatkoztatási pontból az i pontba vigyünk.

$\frac{W_{0 \rightarrow i}}{q}$ független a próbatöltéstől és az útvonaltól!

Elektromos potenciál: $\varphi_i = \frac{W_{0 \rightarrow i}}{q}$ Mértékegység: Volt (V)

Az elektromos potenciál (φ_i) megadja az 1 C nagyságú próbatöltés potenciális energiáját az i pontban, miután az adott elektromos mezőben a vonatkoztatási pontból (0) az i pontba vittük.

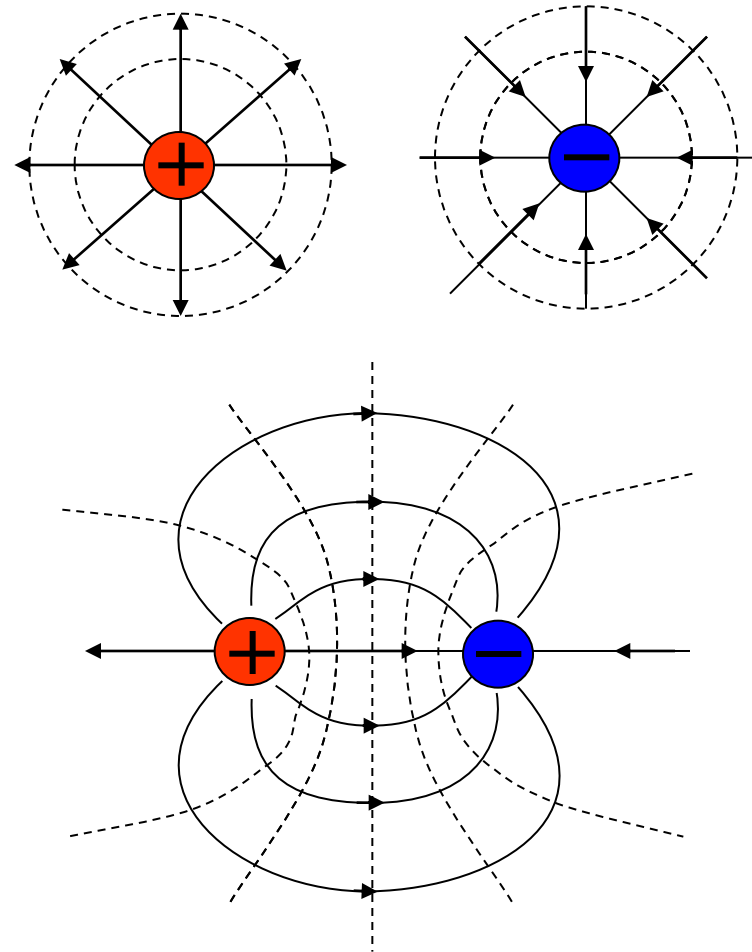
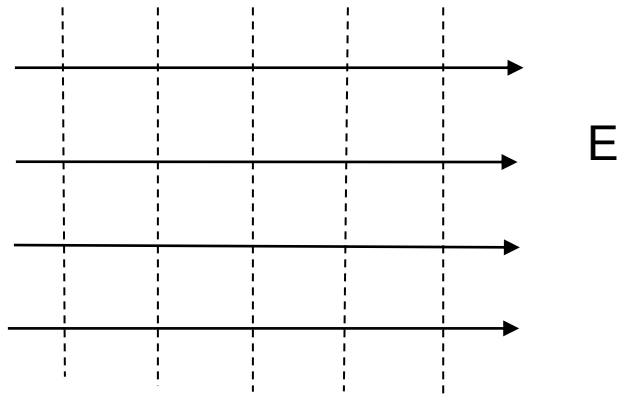
Vonatkoztatási pontnak sokszor a végtelen távoli pontot választják, ekkor:

$$\varphi_i = \frac{W_{\infty \rightarrow i}}{q}$$

Potenciáltér, ekvipotenciális felületek

ekvipotenciális = azonos potenciállal rendelkező

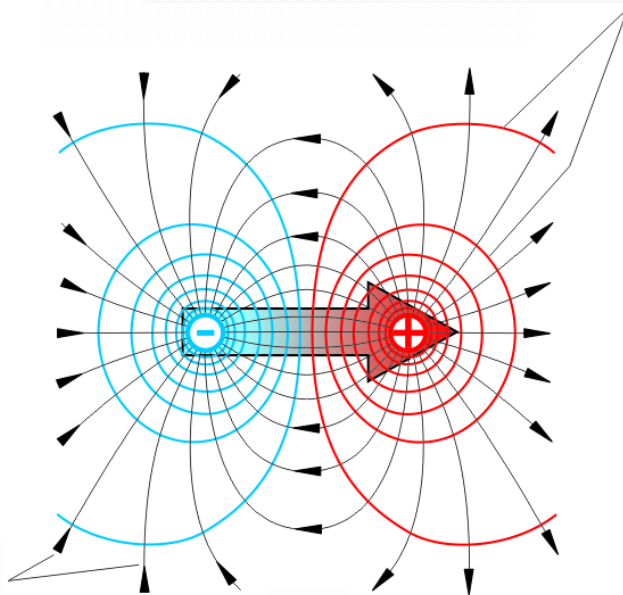
Az ekvipotenciális vonalak, vagy felületek (szaggatott vonalak) és az erővonalak (folytonos vonalak) egymásra merőlegesen futnak.

Egy ekvipotenciális felületen való mozgásnál nincs munkavégzés!!

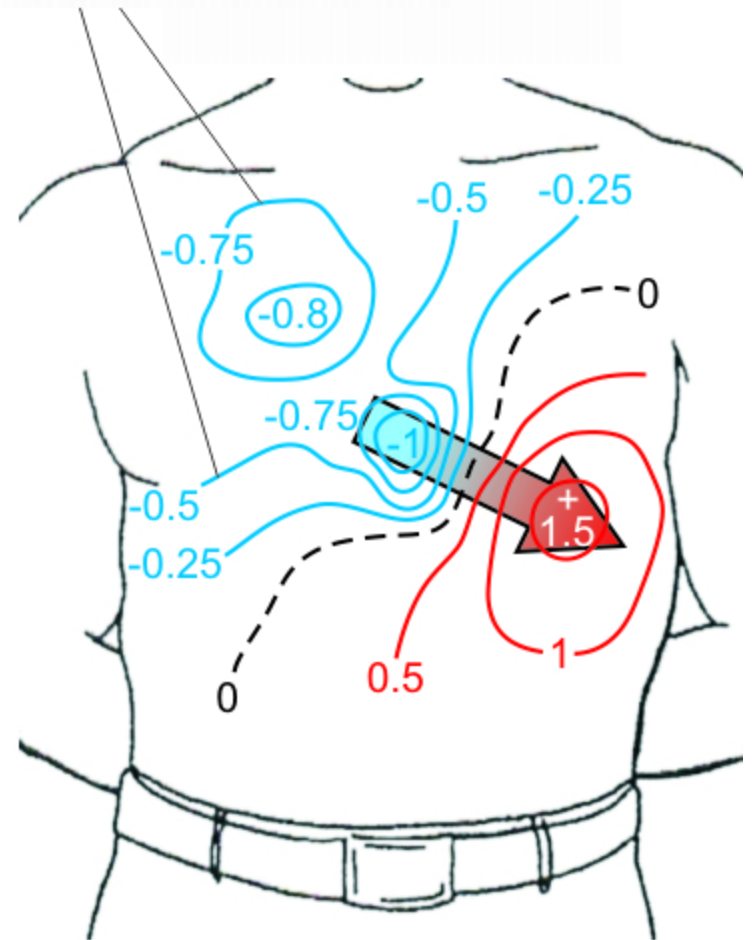
Egy orvosi példa: EKG

ekvipotenciális felületek

erővonalak

ekvipotenciális felületek

⇒ I. 2. félév

Elektromos áram

Irányított transzport, a töltéshordozók kollektív vándorlása

elektromos töltéshordozók = szabadon mozgó, elektromosan töltött részecskék

pl. fémekben: **elektronok**

pl. elektrolitoldatokban, vagy gázokban: **ionok**

Elektromos áramerősség (I):

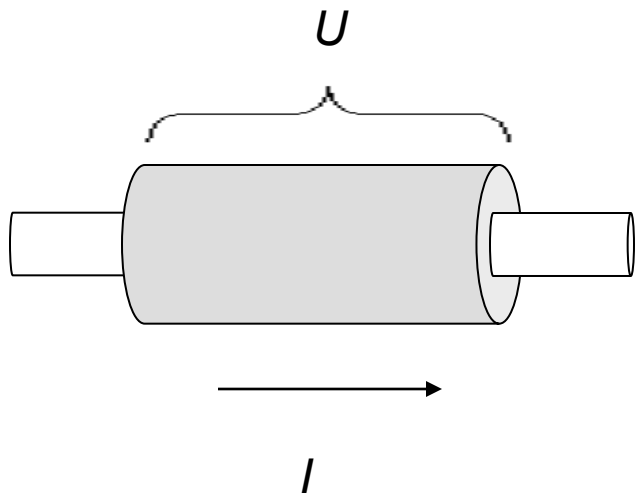
$$I = \frac{\Delta Q}{\Delta t}$$

ΔQ : egy vezető keresztmetszetén Δt idő alatt átvándorló töltésmennyiség

Mértékegység: amper (A), $1\text{A} = 1\text{C}/1\text{s}$

A technikai (konvencionális) áramirány: a pozitív töltéshordozók vándorlási iránya.

Ohm törvény

Egy vezető két vége közötti feszültség (potenciálkülönbség, U) és a vezetőben folyó áram erőssége (I) arányosak egymással.

$$U \sim I$$

$$U = RI$$

R : elektromos ellenállás (rezisztencia)

$$GU = I$$

G : elektromos vezetés (konduktancia)

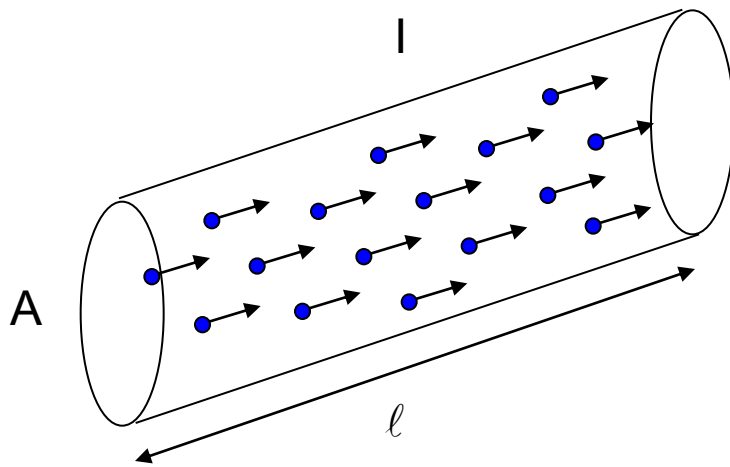
$$R = \frac{U}{I}$$

mértékegység : ohm (Ω) $1\Omega = \frac{1\text{V}}{1\text{A}}$

$$G = \frac{1}{R}$$

mértékegység : siemens (S), $1\text{S} = \frac{1}{1\Omega}$

Egy vezető ellenállása

$$I \sim v \sim E = U/\ell$$

$$I \sim Q \sim A$$

$$\left. \begin{aligned} I &\sim \frac{A}{\ell} U \\ I &= \frac{U}{R} \end{aligned} \right\} R \sim \frac{\ell}{A} \Rightarrow R = \rho \frac{\ell}{A}$$

fajlagos ellenállás (rezisztivitás)
SI-mértékegység: Ωm

Fajlagos vezetés (vezetőképesség, konduktivitás) (σ):
SI-mértékegység: S/m

$$\sigma = \frac{1}{\rho}$$

Egyéb tulajdonságok

- elektromos

Fajlagos ellenállás (ρ):

$$\rho = \frac{R \cdot A}{l} \quad (\Omega\text{m})$$

Fajlagos vezetés,
(fajlagos) vezetőképesség (σ):

$$\sigma = \frac{1}{\rho} \quad ((\Omega\text{m})^{-1} = \text{S/m})$$

anyag	σ (S/m)	
ezüst	$6,8 \cdot 10^7$	vezetők
arany	$4,3 \cdot 10^7$	
platina	$0,94 \cdot 10^7$	
germánium	2,2	félvezetők
szilícium	$4 \cdot 10^{-4}$	
cirkon	$\approx 10^{-10}$	szigetelők
porcelán	$\approx 10^{-11}$	
üveg	$\approx 10^{-13}$	
PMMA	$\approx 10^{-12}$	
PE	$\approx 10^{-16}$	

Elektromos vezetőképesség tényezői:

- szabad töltéshordozók (elektron, ionok) mennyisége
- mozgékonyáguk

Elektronszerkezet - energiasávok

Sávok feltöltődése:

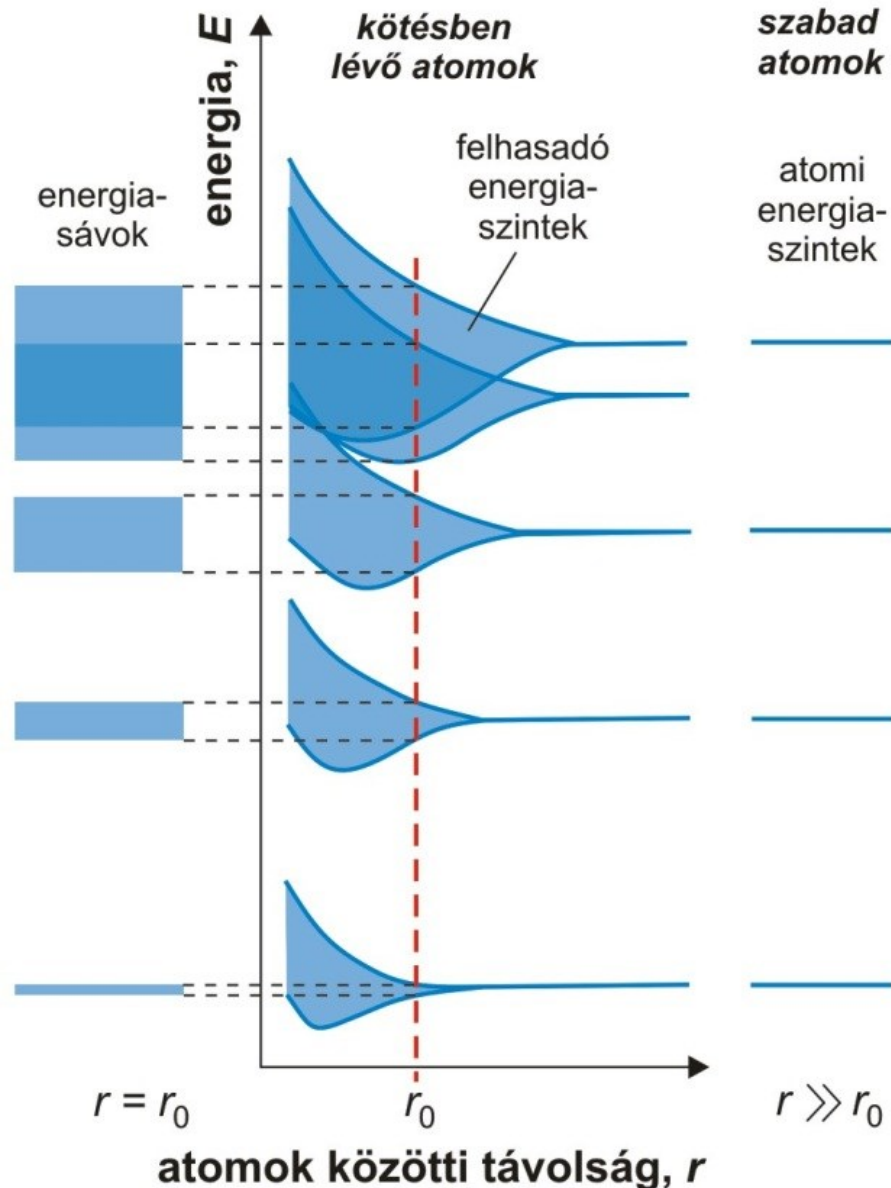
- energiaminimum
- Pauli-elv
- elektronok száma

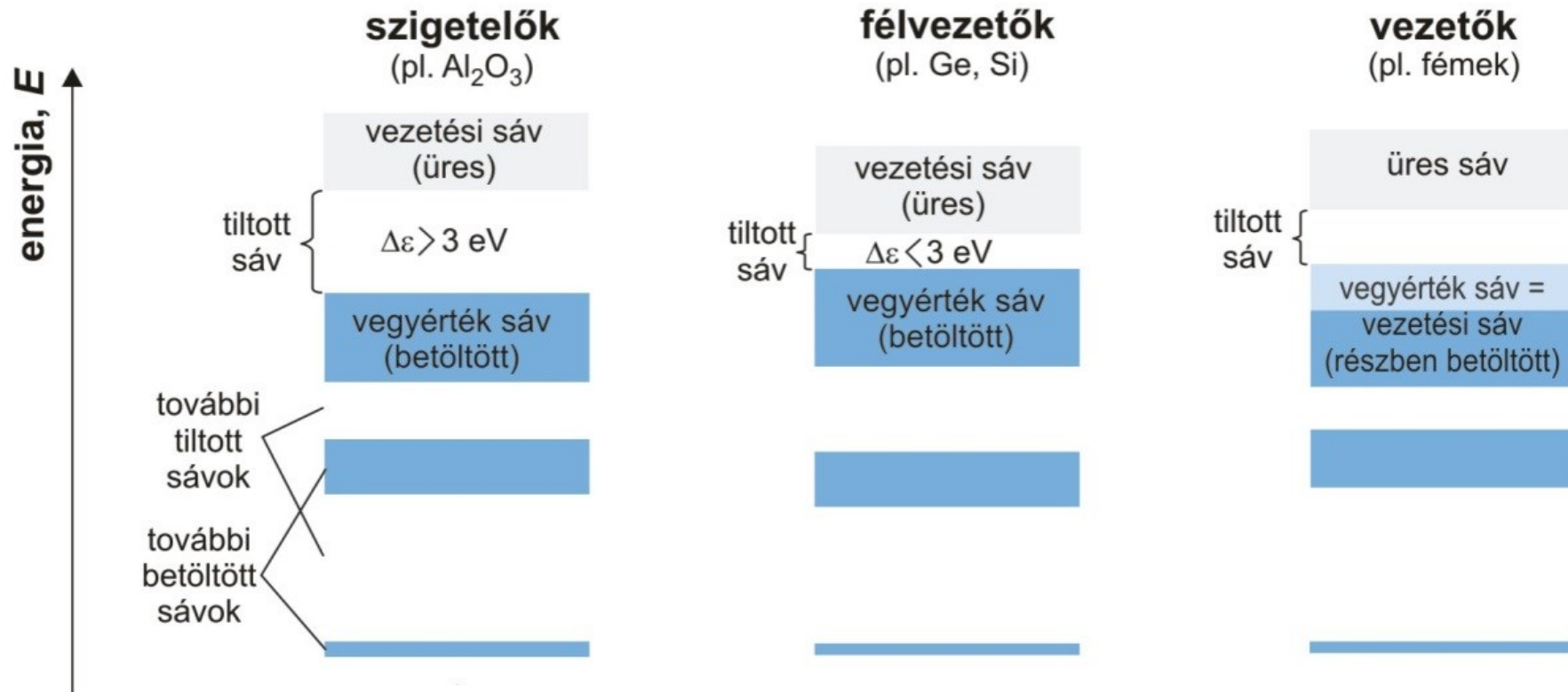
▪ vezetési sáv

Az üres, ill. a részben betöltött sávok közül a legalsó.

▪ vegyértéksáv:

Azon sávok közül, amelyekben elektron található, a legfelső.

Tiltott sáv szélessége:

pl. NaI ($\Delta\varepsilon = 5 \text{ eV}$)

pl. Si ($\Delta\varepsilon = 1,1 \text{ eV}$)

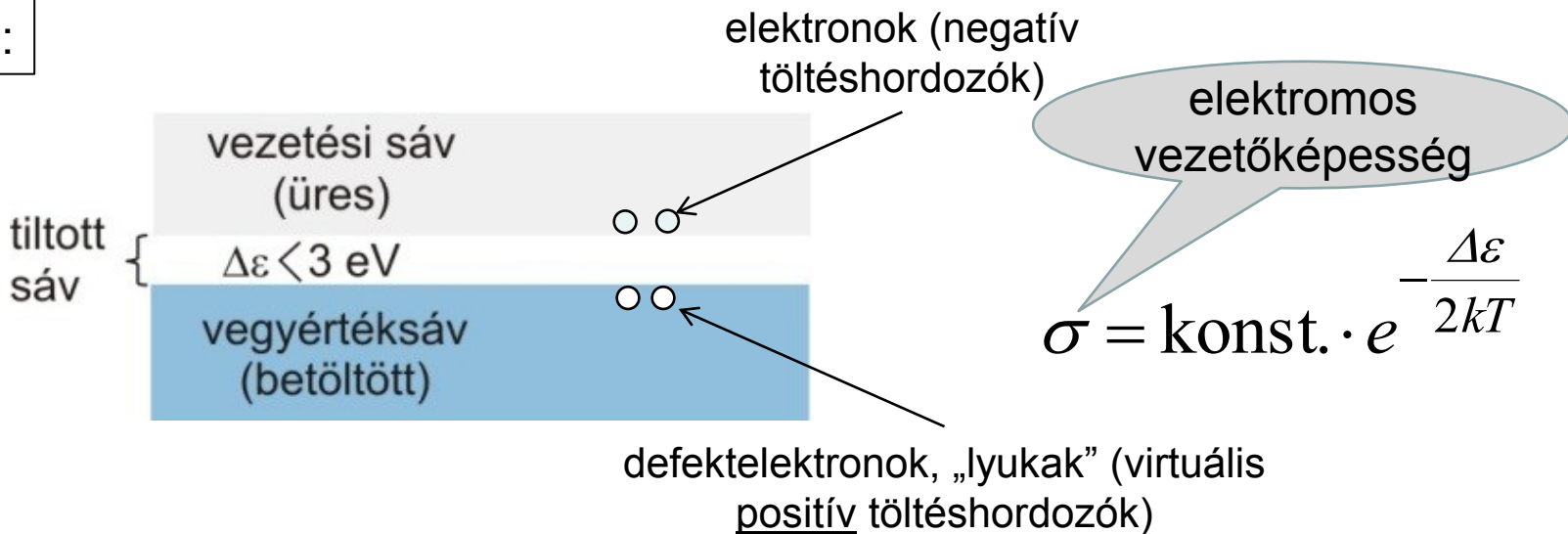
Ge ($\Delta\varepsilon = 0,7 \text{ eV}$)

Tiszta félvezető (intrinsic vezetés)

$T = 0 \text{ K} :$

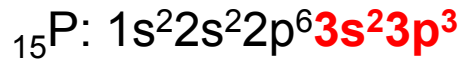
$T = 273 \text{ K} :$

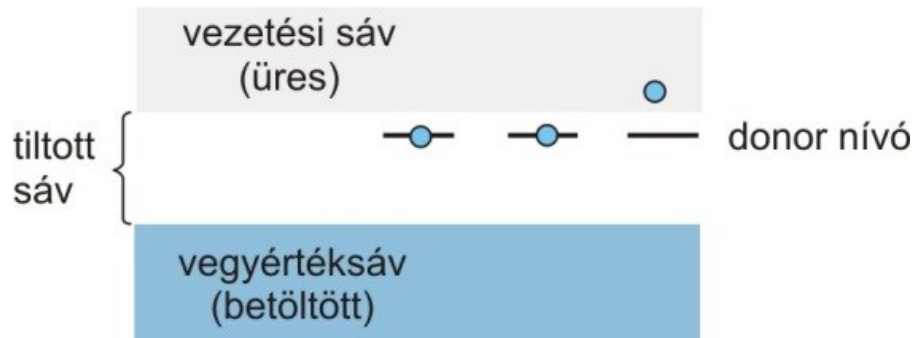
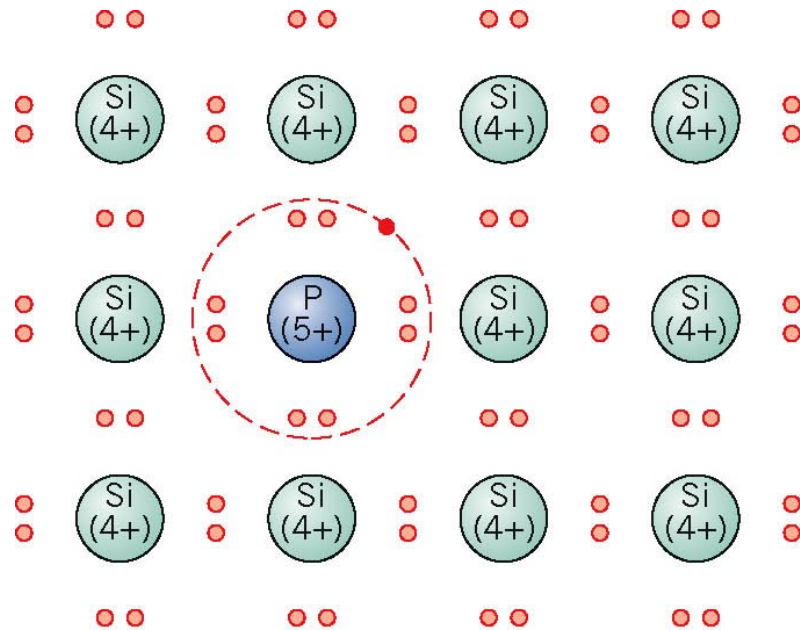
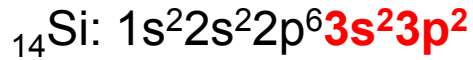
Szennyezett félvezető

n-félvezető

adalék pl. P

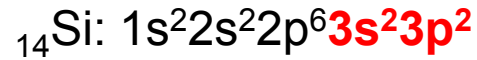
alapkristály pl. Si

elektronvezetés
(*n*-vezetés)

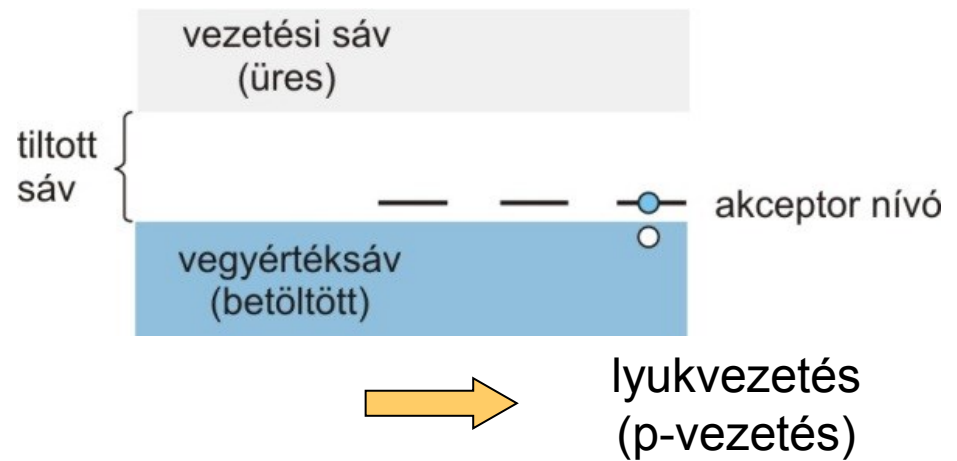
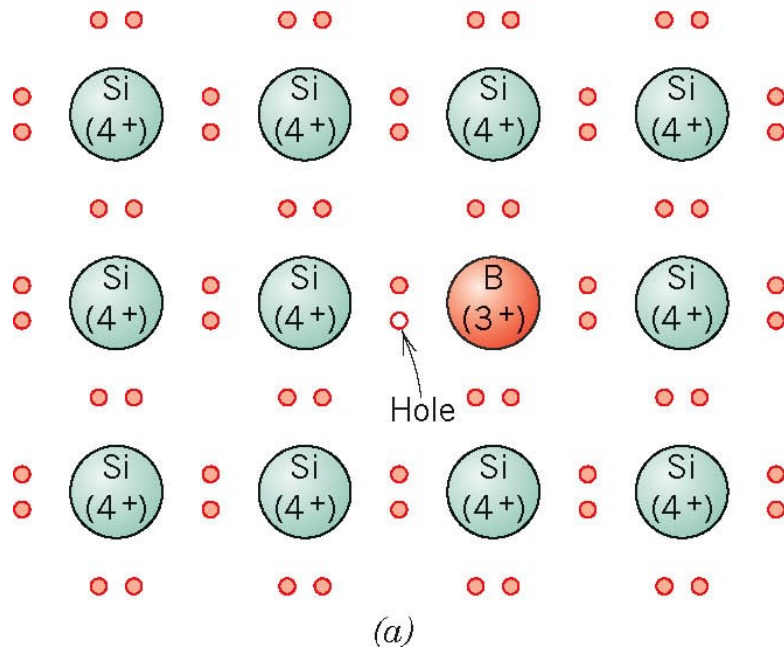
Szennyezett félvezető

alapkristály pl. Si

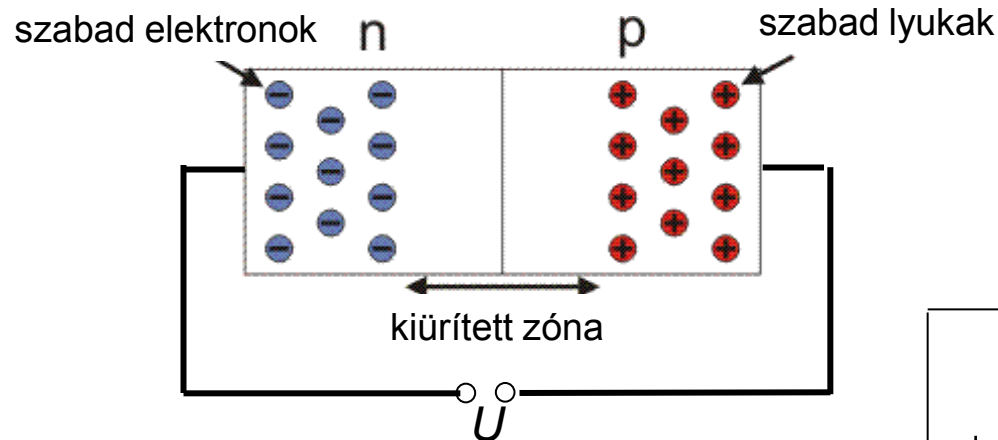
p-félvezető

adalék pl. B

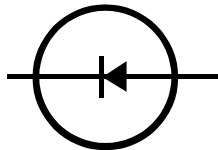
Szennyezett félvezetők alkalmazása

○ dióda

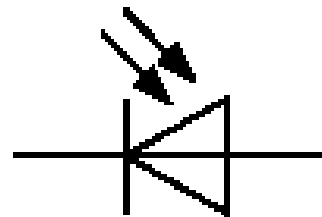
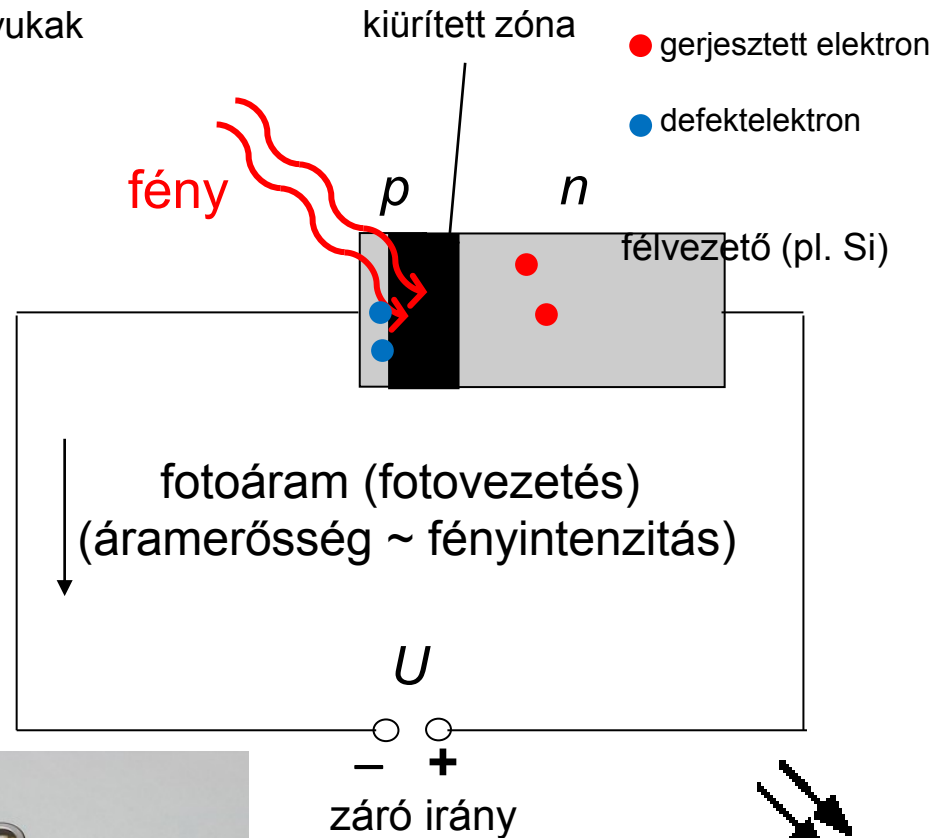

záró irány + -

nyitó irány - +

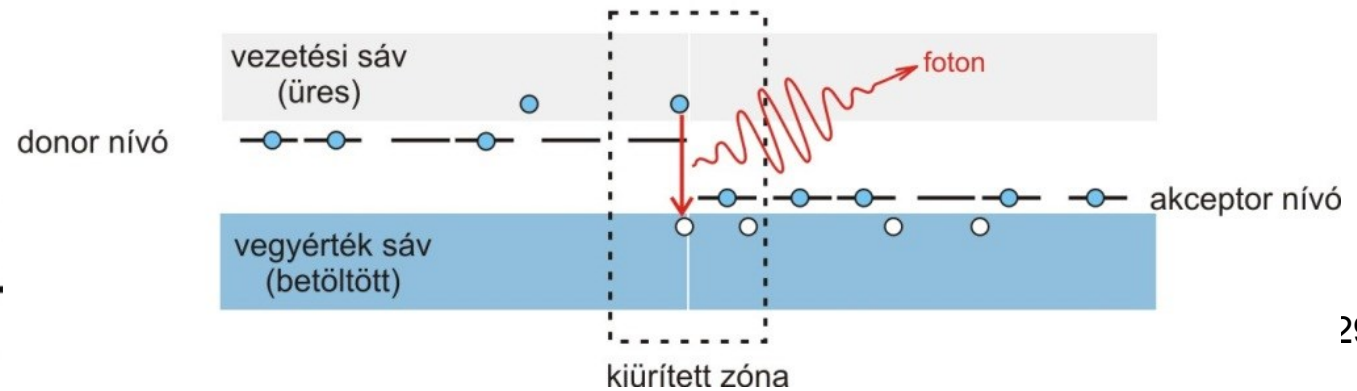
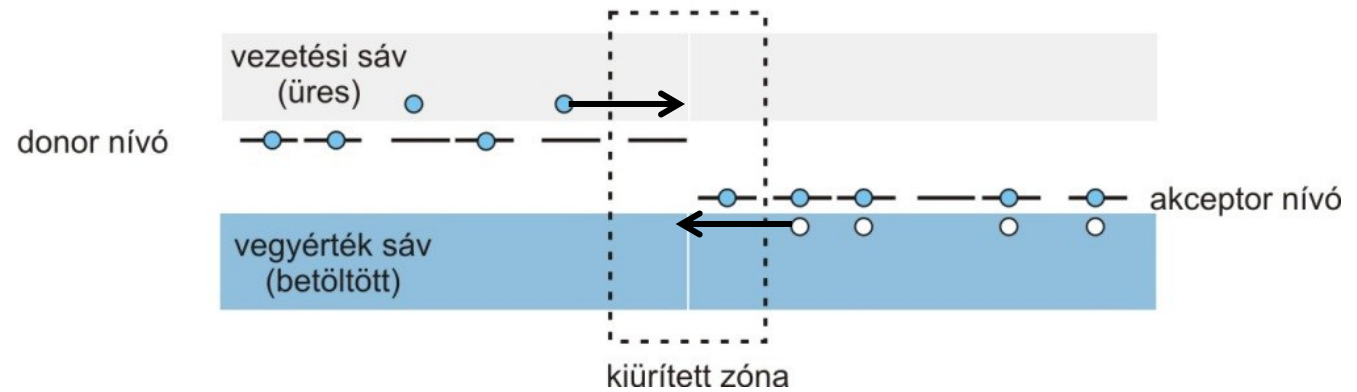
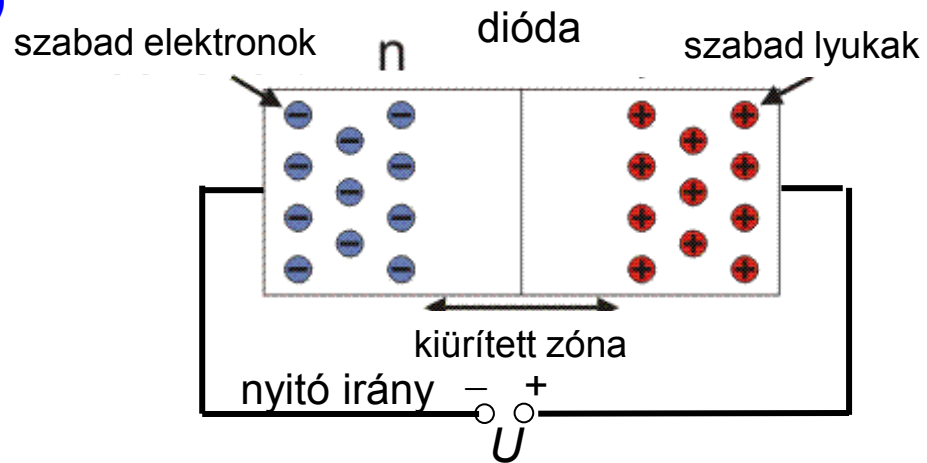
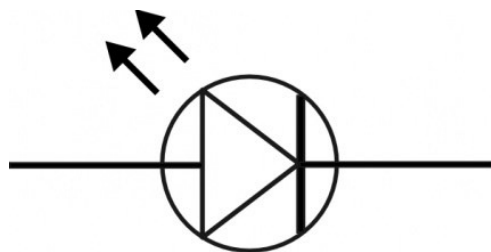

○ fotodióda

fénydetektor

○ Fényemittáló dióda (LED)

- **kémiai**

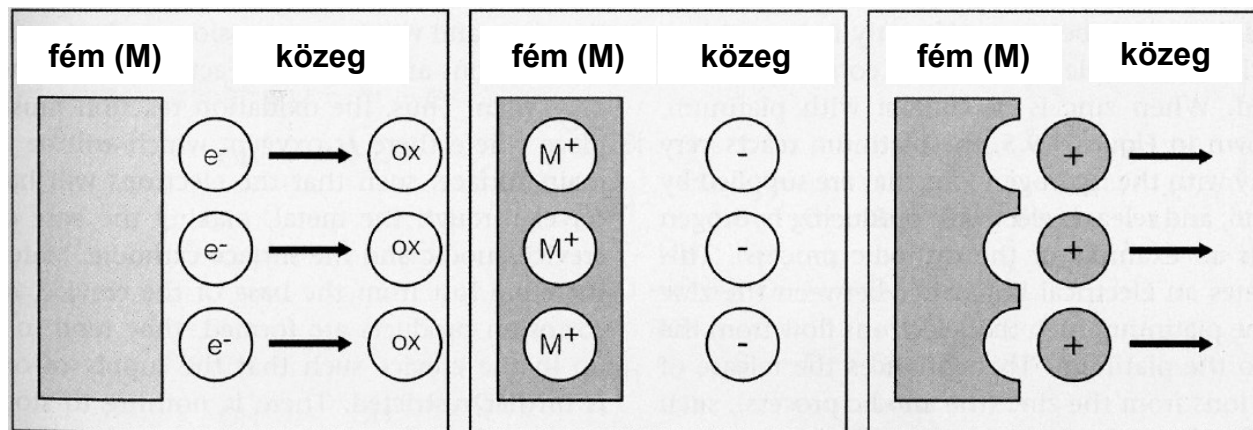
- Fémek oxidációja, korróziója $M \rightarrow M^{n+} + n \cdot e^{-}$

savas közegben: $O_2 + 4H^{+} + 4e^{-} \rightarrow 2H_2O$

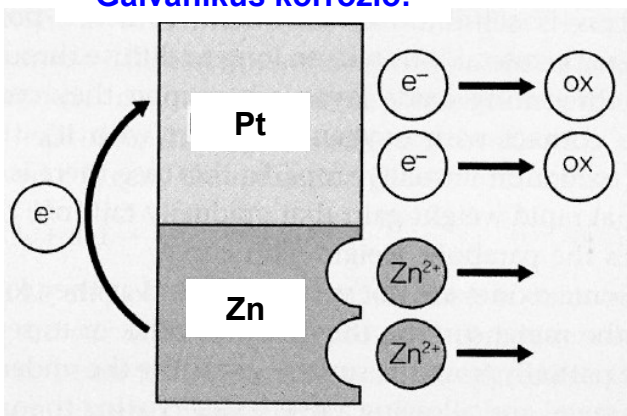
semleges vagy lúgos közegben: $O_2 + 2H_2O + 4e^{-} \rightarrow 4(OH)^{-}$

Elemek galván sora
(tengervízben):

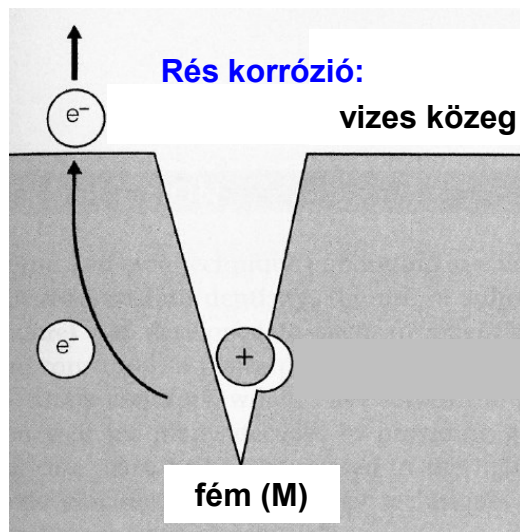
Pt ↑ inert
Au
Ti
Ag
Cu
Ni
Sn
Pb
Al ↓ aktív
Zn

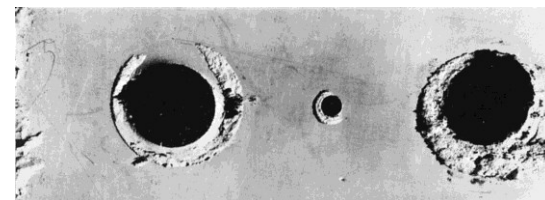
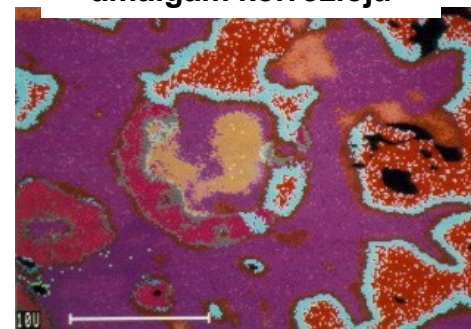
Galvanikus korrózió:

Rés korrózió:

amalgám korróziója

- Kerámiák kémiai korróziója

oldódás

H_2O

repedés
növekedése

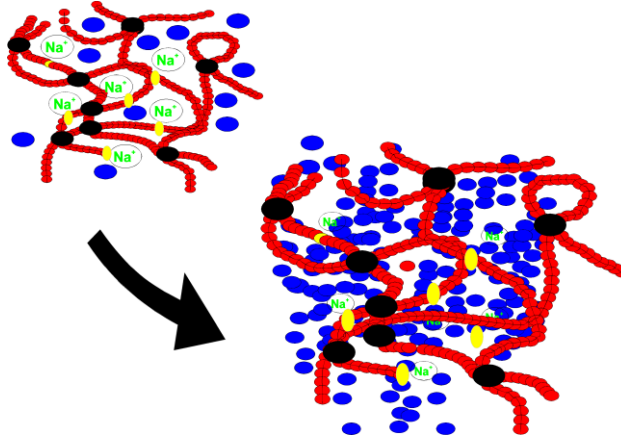
(„statikus fáradás”)

- Polimerek degradációja

vízfelvétel
(alkohol) → duzzadás, oldódás

→ kötőerők gyengülése →

mechanikai, optikai tulajdonságok változása

UV besugárzás → ionizáció → kovalens kötés felszakadása →

lánc szakadás, keresztkötés, ...

**Következő
előadáshoz:
20. és 21.
tankönyvi
fejezet**